

LÓWY LÁSZLÓ

Adatok városunk, tanácsunk és közgyűlésünk történetéhez 1872–1898

PÁPA VÁROS új- és legújabb kori történetének kutatását alapvetően meghatározta az a tény, hogy a város levéltára a második világháború végén jórészt elpusztult. A pusztulással bekövetkező történeti értékvesztést fokozta, hogy az 1945 előtti várostörténet-írás alig hasznosította az akkor még hozzáférhető, zömében XVII–XX. századi levéltári anyagot.¹ A kiegyezés kori várostörténet a hiányosan fennmaradt közgyűlési jegyzőkönyvek és iratok mellett a korabeli sajtót sem nélkülözheti. Az 1874-ben induló Pápai Lapok, az 1888-tól megjelenő Pápai Hírlap, az 1890-től kiadott Dunántúli Protestáns Lap, az 1892-től napvilágot látott Pápai Közlöny és a többi, rövidebb-hosszabb ideig megjelenő hírlap kimeríthetetlen információt nyújt városunk közéletéről, hétköznapijairól.²

A hírlapirodalom azért is figyelmet érdemel, mert a várostörténet művelői közül többen – így például Kis Ernő, Jankó László, Molnár István – sok írása a korabeli lapokban jelent meg.³ Ezeket csak részlegesen hasznosította a várostörténeti kutatás.

A város egészségügyében, kulturális és politikai közéletében évtizedeken át fontos szerepet játszó személyek működése alig ismert. Közéjük tartozott dr. Lówy László⁴ (*1840) orvos is, aki 1872. augusztus 19-től 56 éven át volt tagja a képviselőtestületnek, 1874-től a városi közös iskolaszéknek⁵, három évtizeden át elnöke a városi építészeti bizottságnak. Közéleti működéséért Veszprém

¹ A kutatható állapotban lévő, jól rendezett levéltári anyagról tájékoztat: MOLNÁR 1942.

² A Veszprém megyei (közte a pápai) folyóiratokról és a hírlapokról tájékoztat: NAGY 1957., a nyomdák termékeiről: SZEGLETI 1978.

³ Írásaikból megjelent válogatás: MEZEI 2001.

⁴ Családnevét Löwy, Lövy, Lövi alakban is írták.

⁵ N. N.: A városi közös iskolai szék tagjai... = PL 1 (1874) 19. sz. (szeptember 6.) 186.

megye tiszteletbeli vármegyei orvosi címmel tüntette ki. Részt vett a millenni-umra tervezett, de csak 1905-ben kiadott várostörténeti monográfia⁶ készítésében, melyben a közegészségügyről szóló fejezet megírására vállalkozott.⁷

A legaktívabb képviselőtestületi tagok közé tartozott. Számos városfejlesztési javaslatot nyújtott be. 1877-ben, a tagosításkor a város levegőjének javítására minél több sétatér kialakítását javasolta. Ugyanebben az évben városi népkönyvtár fölállítását sürgette.⁸ Az elnökleivel működő építészeti bizottság 1895-ben építési szabályzatot és utcaszabályozási tervet dolgozott ki, amelyek közül a közgyűlés csak az építési szabályzatot fogadta el. Az „új utcák nyitásának tervezete elbukott”.⁹ A kudarc azonban nem törte meg: a terjeszkedő városban továbbra is szorgalmazta az utcanyitásokat, közterek kialakítását. 1905-ben egyik interpellációjában pl. a Kossuth utca Széchenyi tér felé történő megnyitását követelte.¹⁰ Minden olyan kezdeményezést támogatott, ami a város „haladását”, fejlődését szolgálta. A XIX. század végén a polgármester kezdeményezésére a város egészséges ivóvízzel való ellátásának tervét karolta fel. A tapolcafői vízbázisra épülő, 1898. július 28-án átadott vízvezeték megépítését szívvel-lélekkel támogatta. Nem volt olyan közegészségügyi kérdés – a koldusügytől, az iskola-egészségügyön át a közkórház fejlesztéséig –, amelyben ne nyilvánított volna véleményt. A gyári munkások, kisiparosok jobb munka- és lakáskörülményeikért éppúgy szót emelt, mint a betegbiztosításért, betegsegélyző egyletek létrehozásáért. A lakosság egészségi állapotának felmérése, javítása, a halandóság csökkentése is szívügye volt. Életre alkonyán is nyitott és aktív maradt. 1928-ban a város csatornázása ügyében készült betervezést írni, ez azonban nem készülhetett el, mert 1928. szeptember 17-én, 88. életévében elhunyt. Két nappal később, nagy részvét mellett temették.¹¹

Lőwy 1872-ben új emberként került be a képviselőtestületbe. Azok közé a zsidó értelmiségiek közé tartozott, akik – vallási kötődésüket megtartva, hitközségüket is szolgálva – sikeresen integrálódtak a helyi társadalomba. Liberális ellenzékiként szinte egész életében opposícióban állt az újításra nem

⁶ KAPOSSY 1905.

⁷ LŐWY 1905.

⁸ N. N.: Megyei és városi ügyek. – Pápa város közgyűlése április 28-án. = PL 4 (1877) 18. sz. (április 6.) 70.

⁹ LŐWY 1905. 299–300.

¹⁰ Városi közgyűlés. 1905. október 30. = PK 15 (1905) 45. sz. (november 5.) 2.

¹¹ Meghalt dr. Lőwy László orvos. = PV 25 (1928) 39. sz. (szeptember 23.) 2.

mindig kész „hivatallal”, mégis elfogadták, teljesítményét elismerték és tisztelték, mert tudták róla, hogy erkölcsileg, emberileg kikezddhetetlen, és sosem a saját, hanem mindenkor a város érdekeit tartja szem előtt.

A sajtóban több, az utókort is érdeklő írása jelent meg. Számos cikket írt a város közegészségügyi helyzetéről. 1912-ben a városi önkormányzat közelmúltjából közölt személyes hangú visszaemlékezést, amelyben érzékletesen mutatta be a város vezetőit, tisztségviselőit, a polgármesteri hivatal adminisztrációját. Az alábbiakban ezen, mai helyesírással újraközölt, jegyzetekkel ellátott¹² tanulságos írását¹³ ajánljuk olvasásra. (– H. J.)

Az 1872. év július havában volt Pápán városi képviselőválasztás, melyen első ízben vehettek részt a zsidók is. Én akkor már több hét óta egy osztrák fürdőben tartózkodtam, s egy pápai barátom írta meg azt a meglepő hírt, hogy megválasztottak városi képviselőnek. A hír teljes hidegen hagyott, főképp azért, mert tudtam, hogy megválasztásom a polgármesternek nagyon kellemetlen lesz.

Volt ugyanis két összekoccanásom Woitha polgármester úrral.¹⁴ Az első történt 1869-ben, amikor valami dolgom akadt a polgármesteri hivatalban; akkor mutatkoztam be a polgármesternek és ez kérdezi tőlem, tudom-e, hogy már megkezdtek a vasút építését? Erre én igenlőleg feleltem és csodálkozássomnak adtam kifejezést, hogy a város szó nélkül átengedte a csomópontot Kiscellnek, ahelyett, hogy Devecserből Pápára építették volna a vasutat.¹⁵ Polgármester úr erre azt mondta, hogy Pápán senki sem kívánja a vasutat,

¹² A városi tisztségviselők itt megadott életrajzi adatai tájékoztató jellegűek, pontosításuk a jövő kutatás feladata.

¹³ LÖWY 1912. A közlésben a kiegészítéseket [...] -be tettük.

¹⁴ Helyesen: WORTA JÓZSEF (1807–1896) Szombathelyen született, gimnáziumot Budán végzett, tanulmányait a bécsi politechnikumban folytatta. Építésként Pápán telepedett le. 1834-ben pápai polgár lányát, Velsz Emiliát vette feleségül. 1835-ben a választott község tagja lett. 1848–49-ben gyámatya, 1849 után a városi bizottmány tagja volt. 1856-tól ismét gyámatya. 1865–1886 között volt a város polgármestere. Testi és szellemi erejének gyengülése miatt állásáról lemondott. Érdemeit 1887-ben a „Ferenc József Rend lovagja” kitüntetéssel ismerték el. Az 1863-ban megalakított Pápai Takarékpénztár első elnöke volt. 1896. december 18-án Pápán hunyt el. A Kálvária temetőben nyugszik. Fia, Woita Adolf neves építész lett. Vö. HUDI 1994. 330., 1995. 172., SOMFAI 1994. 353–354., HERMANN 1996. 206., B. F.: Woita József. = PL 23 (1896) 51. sz. (december 20.) 2.

¹⁵ A Győr–Pápa–Kiscell–Szombathely szárnyvonalon 1871-ben indult meg a vasúti közlekedés. A Pápa–Csorna közti vonalat 1896-ban adták át. Vö. FEJES 2001. 5., 95.

sőt, jobb szeretnék, ha ide se hoznák a vasutat, nem hogy még több vasutat is építenének ide, mert ez csak kárára lesz a városnak. Én ez ellen élénken protestáltam¹⁶, mert ennek ellenkezője az igaz, mire a polgármester úr indignálva¹⁷ azt felelte: nahát, magát nem fogjuk megkérdezni.

A második összekoccanásom az iskola-szubvenció¹⁸ tárgyában történt, [amikor] 1870-től három éven át én voltam a zsidó iskolaszék elnöke. A hitközség képviselőtestületében indítványoztam, hogy az 1848:38. t. c. értelmében¹⁹ kérjünk szubvenciót a várostól, mert ez a kath[olikus] iskolát nagyban segíyezi.²⁰ Egy háromtagú deputáció²¹ ment a polgármesterhez, melynek én voltam a szószólója és kértem a polgármestert, legyen szíves az idézett törvény értelmében a zsidó iskolát is segíyezni. Polgármester úr azt mondta, majd megkérdezem a tanácsot, és majd teszünk javaslatot a közgyűlésnek. De ezt nem tette. 1872-ben, mikor még mindig – a katolikusokat kivéve – egyik felekezet sem kapott a várostól semmit, elmentem Liszkay József²² ref[ormátus] és Jónás János²³ ev[angélikus] papokhoz, hogy megbeszéljem velük azt a veszteséget, melyet a három nem katolikus hitközség szenved – a polgármester rosszakarata folytán. Mindketten nagyon megörültek a kezdeményezésemnek és ígérték, hogy ők is elmennek e célból a polgármesterhez. Midőn megtudtam, hogy a ref[ormátus] és ev[angélikus] küldöttség már megfordult a polgármesteri hivatalban, én is oda mentem egy deputáció élén, [és] rámutattam azon jogtalan károsodásra, [a]mit a zsidó hitközség már három év óta szenved és most nemcsak kértem, de követeltem a törvény értelmében a városi segílyt. Woitha polgármester mérges lett és azt mondta nekem, ilyen hangon én velem ne beszéljen, mert ezt senki sem teszi, és elfordult. Ezért tudtam, hogy megválasztásom nem tetszik a polgármesternek.

Mivel a város közgyűléseinek menete előttem teljesen ismeretlen volt, az első három gyűlésen én szót sem szóltam; de ezen idő után már tudatában

¹⁶ tiltakoztam

¹⁷ felháborodva, bosszankodva

¹⁸ iskolasegélyezés

¹⁹ Az 1848. évi 38. tc. téves: 1848-ban csak 31 törvénycikket hoztak; valójában a népiskolai közoktatásról szóló 1868. évi 38. tc.-ről van szó.

²⁰ A katolikus elemi iskolák városi segíyezése 1848 előtti gyakorlat volt, amely szokás 1868 után már anakronisztikusnak számított.

²¹ küldöttség

²² A balatonkisszállási születésű Liszkay József (1809–1888) 1848-ban, majd 1873–1877 között volt Pápán református lelkész. TUNGLI 1997. 75.

²³ JÓNÁS JÁNOS 1836–1872 között volt pápai evangélikus lelkész. Őt GYURÁTZ FERENC (1872–1925) lelkész, esperes, dunántúli püspök követte. TÓTH 2004. 34–52.

voltam a dolgok menetének, s ez a menet nekem nem tetszett. Csak az 1873. évi költségvetés tárgyalása alkalmával²⁴ szólaltam fel először a város adóssága kamatainak fizetésénél. Azt mondtam, a városnak nincsen semmije, de abszolút semmije, hát honnan származik a 78 ezer forint adósság, és mi van érte? Erre a polgármester úr azt felelte, hogy ő sem tudja, hogyan keletkezett ezen adósság, mert mikor ő polgármester lett, a város ezen tartozása már megvolt, de ő kérdezősködésére azt hallotta, hogy ez többnyire az 1849–1850-ben a városra kirótt hadisarchból származik, mert a városnak kellett sok felszerelést adni és innen származik az adósság.²⁵

A városnak akkor 70 petróleum lámpája volt; mivel a setéség botrányos volt, indítványoztam, hogy a lámpák száma 20-al szaporíttassák; ez volt az első indítványom, de csak 10 új lámpást fogadtak el.

Érdekes lesz itt megemlíteni, hogy az akkori költségvetési előirányzat egy kis ívre volt nyomtatva és az így maradt még számos éven át. A városnak összes évi kiadása 60 ezer forint volt és az összes hivatalnokok és 12 hajdú fizetése 18 ezer forintba²⁶ került.

Itt lesz helyén megemlíteni, mivel már nem sokan tudják, kik voltak akkoriban a város hivatalnokai. Polgármester volt Woitha József, egy tetőtől talpig becsületes, tisztakezű ember, kihez soha még a gyanú árnyéka sem fért. De ultrakonzervatív volt. Boldognak érezte magát, ha a városnak pár krajcárt megtakaríthatott. Legkonokabb ellensége volt minden haladásnak és minden újításnak, mert a meglevő állapotot tartotta a lehető legjobbnak.

Nagyon jámbor, vallásos ember volt, sőt, mondhatni respektussal viseltett minden feljebbvalója és minden hatósági személy irányában. A megyei hivatalnokokat és különösen az alispánt²⁷ szörnyen respektálta²⁸.

Szvoboda Vencel²⁹ mint péksegéd vándorolt be Csehországból Pápára, Itt munkába állott, s szorgalma, szakmabeli ügyessége, esze és nagy ereje által

²⁴ A város 1873. évi költségvetését az előző év, vagyis 1872 őszén fogadhatták el.

²⁵ Az osztrák hadsereg győri helyőrsége Willax Antal polgármestersége idején, 1849 július-augusztusában két alkalommal is kegyetlenül megsarcolta a várost, amely valóban komoly terhet jelentett a polgároknak. A katonaságnak leszállított áruk értékét utólag 30.000 ezüsterintra becsülték. Vö. HUDI 2001. 272–273.

²⁶ Osztrák értékű forintról van szó, amely 1858. november 1-től 1892-ig, az aranyalapú valuta, a korona bevezetéséig volt érvényben.

²⁷ Az első alispán a vármegyei igazgatás tényleges vezetője volt. 1872–1875 között Vermes Illés, 1878–1880 között Bezerédy Gyula, majd 1881–1897 között Véghegy Dezső töltötte be ezt a tisztséget. HUDI 1995. 59.

²⁸ tisztelte

tekintélyre tett szert. Meglehetősen gazdagon nősült és mindig feljebb vitte dolgát a városban, úgy hogy őt választották meg gazdasági tanácsosnak. Ennek a munkaköre ugyanaz volt, mint a jelenlegi városi gazdáié, csak hogy a gazdasági tanácsos tagja volt a városi tanácsnak is. Erélye és tekintélye folytán ő neki volt legnagyobb befolyása a tanácsüléseken és minden úgy történt, amint ő akarta. Nem csoda, hogy nagyon érzékeny volt; minden kétes vagy erős mondást sértésnek érzett és többször annyira kifakadt a közgyűléseken az erősebb kifejezések miatt, hogy egyszerűen faképnél hagyta az egész képviselő-testületet. Osvald Dániel polgármestersége alatt³⁰ ez néhányszor megtörtént, mire Osvald polgármester a közgyűlésen sírva fakadt és azt mondta, hogy Szvoboda nélkül ő nem akar polgármesterkedni.

Osvald Dániel, az egész város szeretett Dani bácsija, árvaszéki előadó volt, később 12 éven át polgármester. Típusa volt a régi jó kényelmes táblabíráknak, mely hivatalban ő már 1848 előtt benne volt.³¹ Osvaldnak két diplomája volt: ügyvédi és mérnöki, de szakkérdésekkel azért minél kevesebbet bíbelődött. Konzervatív ember volt, de azért nem ellensége a haladásnak sem, ha olyan ember szuggerálta³² neki, akit szeretett.

Főjegyző volt Nagy Boldizsár³³; igen derék, pontos, szorgalmas hivatalnok; irálya az úgynevezett curialis stílus³⁴ volt. Jegyzőkönyvei ellen néha

²⁹ SZVOBODA VENCEL (1836 k.–1911) 1872-től 1897-ig szolgálta a várost gazdasági tanácsosként. 1911. július 27-én Pápán hunyt el. Vö. N. N.: Szvoboda Vendel = PK 21 (1911) 31. sz. (július 30.) 5.

³⁰ OSVALD DÁNIEL (1818–1907) Pápán született és itt is hunyt el. Régi pápai református nemes családból származott. Apjához hasonlóan ügyvédi oklevelet szerzett. Hivatali pályáját az 1840-es években városi írnokként kezdte, 1848–49-ben városi aljegyző és ügyész volt. 1849 után is aljegyzőként dolgozott, 1852-ben és 1856-ban is megerősítették hivatalában. 1857-ben városi tanácsnokká nevezték ki. 1877-ben már árvaszéki előadó, 1887–1897 között polgármester, őt MÉSZÁROS KÁROLY (1897–1918) követte a polgármesteri székben. 1884-től a Pápai Kaszinó alelnöki tisztét is betöltötte. Az ő idejében aszfaltozták a várost, épült fel a dohánygyár, s kezdték a vízvezeték építésének előkészítését. Minden vagyonát a városra hagyta. Vö. Frici [Pollatsek Frigyes]: Osvald Dániel 1818–1907. = PK 17 (1907) 22. sz. (június 2.) 3., (i.): Osvald Dániel. = PH 4 (1907) 22. sz. (június 1.) 1–2., HUDI 1994. 330., HERMANN 1996. 206.

³¹ 1848 előtt a táblabírák általában a jogot végzetek köréből kerültek ki; a vármegyei törvényszéken ülnökök voltak, de a közigazgatásban is részt vettek, mint állandó bizottsági tagok vagy egy-egy adott ügy kivizsgálásával, elintézésével megbízott személyek. Bírószági és közigazgatási munkájuk után napidíjat kaptak.

³² sugalmazta

³³ NAGY BOLDIZSÁR (1822–1892) szintén Pápán született, itt is hunyt el. Ügyvédi oklevelet szerzett, honvéd hadnagyként részt vett a szabadságharcban. 1849 után osztrák közkatonaként Olaszországban szolgált. Leszerelése után, 1856–1861 között a városbíró titkára, 1861–1863 között városi főjegyző, 1863–1866 között a Veszprém megyei főispán titkára, 1866–1871 között városi számvevő, 1871-től haláláig városi főjegyző. 1892. november 26-án hunyt el. A Kálvária

kifogást tettünk, de ő azzal védekezett, és nem minden alap nélkül, hogy sem Woitha, sem Osvald polgármester a közgyűlés határozatát nem szokták kihirdetni, úgy hogy akárhányszor neki is találgatnia kellett, mi is volt tulajdonképpen a határozat.

Aljegyző volt Lampérth Lajos; később főjegyző és jelenleg árvaszéki tanácsos.³⁵

Rendőrkapitány volt Cink János.³⁶ Sok baja volt a tanács és közgyűlés előtt: sokszor indítottak ellene fegyelmi vizsgálatot.

Számvevő volt Rikóti József³⁷, egy valódi bürokrata³⁸ ezen szó nemesebb értelmében. Ő képes lett volna és volt is hajlama a haladáshoz; de ezen környezete mellett úszott az árral.

Pénztáros volt Velsz Mihály³⁹; széles ismeretségének kedves és szeretett Miska bácsija. Annak dacára, hogy a város pénzeit és adóseit saját noteszába írta, melyet mindig zsebében hordott, nem volt egy lélek a városban, ki őt meggyanúsította volna, oly kristálytiszt volt a becsülete és jelleme. Soha egy órára sem hagyta el a várost. Arról is nevezetes volt, hogy minden bálba elment és mikor már fehér volt a haja, mégis ő volt az előtáncos.

Árvaszéki pénztáros volt Roszt János⁴⁰, egy hatalmas, nagy és szélesmellű férfiú. Az árwapénzek jegyzéke mindig önála volt; szegény ember volt, kitűnően zongorázott; mindig sok zongoraleckét adott.

temetőben nyugszik. Vö. N. N.: Nagy Boldizsár 1822–1892. = PK 2 (1892) 63. sz. (december 4.) 2., SOMFAI 1994. 356.

³⁴ Curialis stílus: eredetileg királyi kúriai [legfelsőbb bírósági] stílust jelentett, de a latinnal teletűzdelt beszédstílust is így nevezték.

³⁵ LAMPÉRT LAJOS (1846 kr.–1928) városi aljegyző, főjegyző, majd helyettes polgármester, Pápa város első állami anyakönyvvezetője. 1872-től 1916 végéig szolgálta a várost, 1917. január 1-től vonult nyugalomba. 1928. október 1-én Veszprémben hunyt el, végakarata szerint Pápán temették. N. N.: Lampérth Lajos. = PH 25 (1928) 40. sz. (október 6.) 2.

³⁶ Helyesen: CZINK JÁNOS (1823 kr.–1884) már 1874-ben rendőrkapitány volt. 41 évig állt a város szolgálatában különböző beosztásokban. 1885. július 27-én hunyt el. KÖZGYŰLÉS 1874., WOITA 1885. 1.

³⁷ RIKÓTI (Rikóty, Rikóty) JÓZSEF már 1874-ben számvevő volt. 1878-ban a Polgári Kör könyvtárának 82 kötet könyvet adományozott. 1834-től a Pápai Kaszinó tagja volt. 1890-ben még élt. KÖZGYŰLÉS 1874., N. N.: Egy nemes tett... = PL 5 (1878) 22. sz. (május 2.) 93., BOCSOR 1885. 1.

³⁸ itt: ügybozgó hivatalnok

³⁹ Velsz Mihályt az 1878. szeptember 26-i közgyűlésen választották pénztárnokká. KÖZGYŰLÉS 1878.

⁴⁰ Roszt, helyesen: PROSZT JÁNOS (1816–1883) bakonyzentlászlói születésű katolikus népis-kolai tanító, zenetanár, zeneszerző, városi tisztviselő. Sümegi és székesfehérvári tanítói szolgálat után 1840-ben telepedett le Pápán, ahol ekkor szülei éltek. Zenatanárként kereste kenyerét.

Főorvos volt dr. Pserhoffer Sámuel⁴¹ és ennek 1879-ben történt elhalálása után dr. Steiner József⁴². Dr. Pserhoffer egy humanizmus és idealizmussal telített orvos volt és haláláig ilyen maradt. Szabadelvű nézetei voltak, de ebben a környezetben nem tehetett semmit; 400 korona⁴³ volt évi fizetése a városnál.

Városi alorvos volt Feidl Mór⁴⁴; egy régi sebész. Az övé az érdem, hogy 1864 óta részletes statisztikai kimutatást csinált az évi halálózásról, úgy hogy ezen kimutatásokból könnyen meg lehet csinálni Pápa város halálózásának statisztikáját.⁴⁵

Ügyész volt Körmendy Pál⁴⁶, igen jóra való, becsületes ember, a magyar jogászoknak abból a fajtájából, amely ma már – sajnos – teljesen kihalt. Közgyűléseken csaknem minden tárgynál – sokszor ismételten – felszólalt.

1848-ban ő szerezte a pápai nemzetőrség indulóját. 1862-től városi közgyám volt. Az 1878. szeptember 26-án megtartott tisztújításon ismét közgyámmá és gyámpénztárnokká választották. 1883. június 16-án, hosszas szenvedés után hunyt el tüdőbetegségben. Vö. KÖZGYŰLÉS 1878., N. N.: Néhai Proszta János emlékeztető. = PL 10 (1883) 26. sz. (június 24.) 101.

⁴¹ Dr. Pserhoffer Sámuel (1801–1879) városi titkári orvos, Bécsben tanult, 1879 elején hunyt el. 1875-től az egészségügyi bizottság tagja volt. KÖZGYŰLÉS 1875.

⁴² Dr. Steiner József (1837 kr.–1923) orvos. 1874-től a közös városi iskolaszék, 1875-től az egészségügyi bizottság tagja. Az 1878. szeptember 26-án tartott tisztújításon választották városi főorvossá. A református főiskolának is hosszú időn át volt óraadó tanára. Pápán hunyt el 1923 júliusában, 86 éves korában. Vö. KÖZGYŰLÉS 1878., N. N.: Gyászír. = DPL 34 (1923) 28. sz. (július 15.) 111.

⁴³ Nyilván osztrák értékű forint, a koronát ugyanis csak 1892-ben vezették be.

⁴⁴ Feidl, helyesebben: FEITEL MÓR (1811–1887) 1841-ben költözött Pápar. 1847-ben a pápai sebészek között tartották nyilván. Később 28 éven át a város alorvosa volt. Az 1878. szeptember 26-án tartott tisztújításon is újraválasztották. Betegsége miatt 1883. április 7-én lemondott, ekkor tiszteletbeli orvosi címet kapott. Pápán hunyt el 1887. március 21-én. Vö. KÖZGYŰLÉS 1878., HUDI 2001. 59., Feitel Mór. = PL 14 (1887) 13. sz. (március 27.) 50.

⁴⁵ Az 1865–1900 közötti halálzási statisztikákat a várostörténeti monográfiában közölte. A születési és házassági statisztika, úgy látszik, kevésbé érdekelte. Vö. LŐWY 1905. 315–329.

⁴⁶ KÖRMENDY PÁL ügyvéd már 1874-ben városi ügyészként tevékenykedett. A pápai református egyházmegye tanácsbírája, városi képviselő és megyebizottsági tag volt. Hantai birtokán szeretett kertészkedni, tagja volt a Pápai Kertészeti Társulatnak is. 1882. június 23-án, 60 évesen hunyt el agyszélhűtésben. KÖZGYŰLÉS 1874., Halálzási. = PL 9 (1882) 27. sz. (június 25.) 109., Városunkban meghaltak... = PL 9 (1882) 29. sz. (július 9.) 117.

RÖVIDÍTÉSEK

DPL	= Dunántúli Protestáns Lap
PH	= Pápai Hírlap
PK	= Pápai Közlöny
PL	= Pápai Lapok
PV	= Pápa és vidéke

IRODALOM

- BOCSOR 1885 = BOCSOR István: A pápai kaszinó története. [1. rész] = PL 12 (1885) 1. sz. (január 4.) 1–2.
- FEJES 2001 = FEJES Sándor: A pápa-csornai vasút története a pápai sajtó tükrében. Pápa, 2001. (Jókai Füzetek, 31.)
- HERMANN 1996 = HERMANN István: [Pápa polgármestereinek, tanácselnökeinek névjegyzéke 1848–1990.] = Tanulmányok Pápa város történetéből 2. Szerkesztette: Hermann István. Pápa, 1996. 206.
- HUDI 1994 = HUDI József: Pápa város önkormányzata 1848/49-ben. = KUBINYI 1994. 323–350.
- HUDI 1995 = HUDI József: Veszprém vármegye politikai elitje a XVIII–XIX. században (1711–1918). = Az átmenet avagy Veszprém megye a rendszerváltás időszakában. Tanulmányok. Szerkesztette: Oláh Miklós. Veszprém, 1995. 25–61.
- HUDI 2001 = Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket írta: Hudi József. Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 2.)
- KAPOSSY 1905 = Pápa város egyetemes leírása. Összeállította: Kapossy Lucián. Pápa, 1905.
- KÖZGYŰLÉS 1874 = h. s.: Pápaváros képviselő testületének 1874. évi augusztus 29-én tartott rendkívüli közgyűlése. = PL 1874. 19. sz. (szeptember 6.) 180.
- KÖZGYŰLÉS 1875 = h.: Pápa városa képviselőtestületének 1875. november 27-én tartott közgyűlése. = PL 2 (1875) 49. sz. (télelő 4.) 408–409.
- KÖZGYŰLÉS 1878 = A városi képviselő testület 1878. évi szeptember 26-án reggeli 8 órakor tartott tisztújító közgyűlése. = PL 5 (1878) 39. sz. (szeptember 29.) 160.
- KUBINYI 1994 = Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk.: Kubinyi András, szerk.: Hermann István. Pápa, 1994.
- LŐWY 1905 = LŐWY László: Közegészségügy. = KAPOSSY 1905. 298–329.
- LŐWY 1912 = LŐWY László: Adatok városunk, tanácsunk és közgyűlésünk történetéhez 1872–1898. = PH 9 (1912) 3. sz. (január 20.) 1–2.
- MEZEI 2001 = Várostörténet és közműveltség. Helytörténeti írások a régi pápai sajtóból. Válogatta és szerkesztette: Mezei Zsolt, a jegyzeteket írta és a bibliográfiát összeállította: Hermann István, Hudi József, Mezei Zsolt. Pápa, 2001. (A Pápai Művelődéstörténeti Társaság kiadványai, 14.)
- MOLNÁR 1942 = MOLNÁR István: Pápa megyei város levéltára. Pápa, 1942.
- NAGY 1957 = NAGY László: Veszprém megyei folyóiratok és hírlapok bibliográfiája 1820–1956. Veszprém, 1957. (Veszprémi könyvek, 2.)

ÚJRAOLVASÓ

ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

SOMFAI 1994 = SOMFAI Balázs: Pápa mezőváros igazgatása 1848/49 után. Vázlat a város múlt századbeli ötvenes éveiről. = KUBINYI 1994. 351–368.

SZEGLETI 1978 = SZEGLETI Ildikó: Veszprém megye nyomdászata 1860–1920. Veszprém, 1978. (Horizont Kiskönyvtár, 3.)

TÓTH 2004 = TÓTH Béla: ...Emlékezzél meg az egész útról. [A pápai evangélikus egyház és a Pápai Evangélikus Egyházmegye története.] Pápa, 2004.

TUNGLI 1997 = Pápai pedagógus lexikon. Főszerkesztő: Tungli Gyula, társzerkesztő: Mezei Zsolt, Mészárosné Stenger Katalin. Pápa, 1997.

WOITA 1885 = WOITA József: Polgármesteri évi jelentés. = PL 12 (1885) 30. sz. (július 26.) 1–2.

